

*És merre száll a füst... a füst,
mely könnyetfakaszt és fojtogat,
s hova viszik a rőt hársorok
a mindent hamvasztó lángokat?*

*A lángnál még látjuk egymást, —
ó gondolj arra, kinek nincsen,
a lélek éji nyugodalmát
sehol sem adják, soha ingyen.*

*Távol vagy tőlem gazdagság,
mint szelíd felhői az égnek, —
ha nem oltjátok a lángokat,
ember, állat: mind, mind elégnék!*

*Még jókor: rohanjatok fel
a csúcsra, adjatok jelet,
ahogy felhők összedörögnek,
fogjatok roppant erővel kezét...*

A SZÉKELY KISGAZDATÁRSADALOM PUSZTULÁSA

Irta: BÖZÖDI GYÖRGY

A kiegyezés után, (1867) mikor a feudálizmus politikai és gazdasági elnyomó ereje csökkent az országos jobbágyfelszabadítás következtében, a székely népet az új idők új eszközeivel forgatják ki vagyonából. Az arányosítás és tagosítás ürügye alatt a gazdagabb birtokos osztály a törvény segítségével teszi rá kezét a volt urbéresesek, de különösen a szabad kisgazdatársadalom birtokára.

Az arányosításról, vagyis a közös területek felosztásáról intézkedő 1871. XXII. törvény az urbéri viszonyokból eredő birtokállapotokat rendezte „az egyéni magánjog figyelembe vételével.” A jobbágyfelszabadítás óta a volt urbéresesek egyrésze nem kapta ki részét a székelység vagyonának közel felét kitevő közbirtokokból, amelyeknek használata emiatt a régi jobbágyrendszer alapján történt még mindig. Az új törvény szerint 1848 után az elkülönítés alapján keletkezett urbéres közbirtokosságok közös erdeje általában feloszthatatlan, azaz arányosítás útján nem osztható szét a tagok közt magántulajdonná, az urbéres legelők pedig csak akkor oszthatók fel, ha a földesurétől való elkülönítést 1871-ig még nem hajtották végre, de ezek is csak abban az esetben, ha a felosztást a részeseknek legalább negyedrésze követeli. A törvény tehát intézkedik a negyvennyolc előtti székely urbéresesekről, akiket a szabadságharcig nemlétezőknek tartott a jog, noha az adókat úgy szedték be tőlük, mint az ország többi jobbágyaitól. Ez az intézkedés azonban nem érintette előnyösen a volt urbéreseseket, akik legelőjük felosztását várták, annál is inkább, mert kétféle elbánásban részesítette őket az urbéri elkülönítés késedelme következtében. Az arányosítási törvény az urbéresesekkel szemben előnyben részesítette a régi szabad székely közbirtokosságok tagjait, kiknek megengedte a havasok felosztását a közös birtokok többségének kérésére, a legelők felosztását pedig bármely részes kérésére és az erdőkből a száz holdon felüli részesnek kiszakítási jogot

adott. Ez az utóbbi intézkedés nyíltan a nagybirtokosság érdekében történt, akiknek hatalmas erdőrészei így szabadokká váltak, míg a székely kisbirtokosság és a volt urbéreszek továbbra is közös birtoklásra kényszerültek azokon az erdőkön, amelyeknek tulnyomó részét kiszakították a nagybirtokosok számára és így jövedelmük alaposan lecsökkent.

A részesedési aránykulcs megállapítása még nagyobb veszteséget jelentett a nép számára. Ha a közös birtok utáni adót, vagy más terheket a közös birtokosok egyéni kivetés alapján fedezték, akkor ezeknek a teherviseléseknek arányában állapították meg most a részesedés hányadát, ahol pedig ilyen szokás nem volt, ott az egyesek egyéni tulajdonát képező belsőség és a külső birtokok területe arányában, a belsőséget háromszorosan számítva. A székely közföldek ősi törvénye szerint azonban a község minden lakóját egyenlő rész illette volna meg. A közföldeket (erdőt és legelőt) mindenki szabadon és egyenlően használta a múltban, a maga szüksége szerint. Most a szegényebb népréteg közös földjét magántulajdonul kapták meg a gazdagabbak, mondhatni ingyen, azért a székely pénzért, amit adóba fizettek. Ilyen olcsón senki sem szerzett földet a XIX. században, még afrikai gyarmatosítással sem. Ahol pedig a magánbirtok alapján „arányosítottak“, ott az új gazdagok és betelepültek jártak jól az ősi székely lakosság rovására, mert azokhoz a holdföldekhez, amiket pár koronáért vettek meg az itthoni nyomorúságban elszegényedett családoktól, most ingyen kaptak még egy annyi, vagy kétszerannyi bükk és fenyőerdőt. A nép pedig nem sejtette előre, hogy amikor végszükségben egy-egy hold földjét eladja, elveszít vele erdőit és legelőit is a havason. A törvényhozó urak tudták, hogy miért van szükség az arányosító 1871. LV. törvényekre a „közjavakhoz való jogosultság mértékének meghatározására“.

Régebben, amikor nemcsak az erdő és legelő, hanem a szántóföld is közös volt a falvakban, nyilanként osztották szét a használható területeket sorshuzással, egyenlően a lakosok között. A társadalmi osztályok egymás fölötti elhatalmasodásával az egyenlő osztozkodás is megszűnt. A jobbágyrendszer törvényesítése után a társadalmi rang szerint osztják a földeket. Marosszélen 1570 táján „egy közlőfőnek is két annyit kellett az falu földében adni, mint egy parasztnak, az főembernek annál is többet.“ Csikban a nemes két részt, lófő és darabont egy részt, a paraszt fél részt kapott. Némely helyen a magánbirtok mellett a XIX. századig fennmaradt a közös föld és annak felosztási rendszere. Marosszélen a XVIII. század végén a jobbágyos nemes ember négy nyilat, a szabad székely kettőt, a darabont és jobbágy egy-egy nyilat kapott a község szántóföldjéből. A közös földek hasznát, melyet a foglalo őslakosság jobbágy-ságba süllyedése előtt egyenlően élvezett, most az adományok útján birtokhoz jutott, betelepült nemesség élvezi tulnyomó részben. A román jobbágy is részt kap a közföldekből, éppen annyit, mint az őslakó székely jobbágy. 1562 után ha lófő telepedett a faluba és házat vásárolt magának, szántóföldet, szénafüvet és rétet a falutól kért, mely kétszer annyit osztott neki, mint a parasztnak. A nyilföldeket örökbe „adták“ a lófőknek és primoroknak, míg a közsékelyeknek csak haszonbérbe. Ezeknek tehát már ekkor „arányosítottak“ egyszer. „Mikor a község megszaporodott, ha szinte idegen nemzet szállott közükbe is, házhelyet kellett neki adni“ és újra felosztották a közföldet olyanformán, hogy az új embernek is annyi jusson, mint az ő társadalmi rendjén lévő többieknek. Ha a paraszt meghalt, öröksége visszazállott a falura, hogy majd új jövevény kapja örökbe. Emellett az 1562-i lázadás után nemcsak a magánbirtokot vették el a közsékelységtől, hanem a községi közös földek-

ből is jelentékeny területeket szakítottak ki és adományoztak el a fejedelmek. Ez szintén arányosítás volt. A közös erdőket még a XVII. század végén is „mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani“. Az irtványok magántulajdonná váltak, de csak a gazdagabbak szaporították ily módon is a magántulajdonukat. Aki a faluba „beszállt“, három forintot fizetett a falúnak pénzben, vagy áldomással és mehetett a közös erdőt használni. A falu megengedte „kinek meg akarta engedni“, hogy a falu erdejéből foglaljon, de tudni lehet, hogy kiknek „akarta“. A foglalás és irtás az arányosítás harmadik módja a multban, a birtokarány eltolódásának egyik eszköze. Így érthető, hogy a XVI. században a magánbirtok már nagyobb részét tette a művelhető területeknek s ez nagyrészt a lófők és főrendűek tulajdonában áll, a közsékelységnek nem igen van magánbirtoka. A harmadik rend a közösnek maradt nyilföldekre van utalva, melyeknek nagyrésze már magántulajdonná vált s a számbelileg is szaporodó szegény néposztálynak, mindinkább elaprózodott, mind kisebb nyilföld jut. A XVII. században a csiki jobbágyok már semmi részesedést nem kapnak a közös földekből, legelőkből és erdőkből.

Az 1848 körüli időkben a közvagyonok felosztásánál a részesedés kulcsa a régi házhelyek száma és nagysága, amit az 1846–47. évi XV. tc. is megerősített. A részesedés itt is egyenlően kellett volna történnék, valamennyi lakos között, de ki beszélhetett volna erről, amikor a vezető réteg érdeke mást kívánt és az egyenlőtlen felosztást évszázados gyakorlat „szentesítette“. Eszerint a közföldekből részt kaptak azok a nagybirtokosok is, akik nem laktak a faluban, ahol az osztozás történt, hanem csak belső telkük és birtokuk volt ott (mint még annyi más községben). A fejedelmek egykori telek és birtokadományozásainak áldása nem apadt ki, most több évszázad múlva hallatlan bőséggel kezd csörgedezni, a földesurnak, kinek 15-20 községben vannak kisebb-nagyobb birtokai, most 15-20 községben szakítanak ki a nép közbirtokából még egyszer annyi területet magántulajdonul, olyan községekben, ahol soha nem lakott, csak ott lévő birtokai jövedelmét élvezte. Bizonyára maguk az adományozó fejedelmek sem gondoltak arra, hogy az adománylevélben megnevezett birtokokon kívül még egyebet is adnak. A falvakban ma csak az unokái élnek azoknak az embereknek, kiknek korábban ez az osztozás történt, mégis tudják és emlegetik ma is, hogy jogtalanul történt ez, a „nagygazdák“ javára. Mert nemcsak a földesurak, hanem a módosabb székely gazdák között is akadt, kinek több községben volt bennvalója, vagy pedig ugyanabban a községben több bennvalóval rendelkezett. Az arányjogokat 1848 után pénzzel is meg lehetett venni. Ez a felosztási mód mégis őrzött valamit az egyenlőség emlékéből, mert az egy telekkel bíró gazdák egyformán részesedtek a közvagyonból, birtokuk nagyságára való tekintet nélkül. Az 1871-i arányosítási törvény azonban a magánbirtok nagyságát is figyelembe veszi a részesedési hányad megállapításánál, tehát újra részesednek a közbirtokokból azok, akik évszázadokkal e'őbb már kivették részüik. Ezen is tulmenőleg a végrehajtás során részesítik a közvagyonokból azokat a birtokosokat is, akiknek nincs telkük a községben, hanem csak külső birtokuk. Az ilyen „bebíró“ 1871 előtt soha nem részesedett a közös birtokok hasznából, ettől kezdve azonban ezeknek is kezdenek osztani, habár a közös javakhoz törvényes jogosultságuk nem volt. Jellemző, hogy a helyi bíróságok legtöbb esetben a külbirtokosok részesedése mellett döntenek. Megkezdődnek az elkeseredett küzdelmek az arányosítás körül, amelyek négy évtizeden keresztül folynak a Székelyföldön. Csíkcsatószezen és Csíkcsentmihályon pl. jogosultnak tartották azt is, akinek csak külső birtoka volt

a községben, Zabolán, Kőrösön és máshol kizárták őket. Ez a bizonytalan és zavaros állapot 35 éven keresztül tartott, míg végre 1906-ban a Kuria úgy döntött, hogy a külsőségek birtokosainak csak akkor van joguk részesedésre, ha külsőségeik az illető községben fevő régi belső telekhez tartoznak és ez a belső telek is tulajdonában van külbirtokosoknak. Mégis a helyi bíróságok különböző álláspontot foglalnak el ezután is és határozataik felelősség hiányában legtöbbször jogerőre is emelkedtek. Így állapította meg a külbirtokosok illetményét a csikszeredai törvényszék Gyergyóremete, Csiksomortán, Csobotfalva, stb. községekben. Ez a bírói rendelkezés azt a helyzetet idézte elő, hogy némely külbirtokosságban 20-30 különböző községben lakó birtokos jutott a részesedők közé. Az összes jogosultak neveit felsorolták az arányosítási ítéletekben, a részesedési arányokkal együtt és ezzel végleges tulajdont szereztek a külbirtokosok is, a törvény téves magyarázata jóvoltából. Végre 1908-ban törvényre emelték a Kuria döntését, de a harminchét év alatt történt visszaéléseket nem lehetett megmásítani, sok kisember birtokából szereztek így némelyek nagy vagyionokat.

Mélyreható következményekkel járt, hogy az urbéresek helyzete tekintetében Erdély és Magyarország között nagy eltérés volt. Erdély az urbéri ügyek rendezése terén teljesen elmaradt s mivel még a Cziráky-féle 1819. évi összeírást sem léptették életbe, itt a jobbágytulajdon egyszzerűen a birtoklás alapján alakult ki. Az 1848. évi tényleges helyzet alapján váltak tulajdonossá a volt urbéresek. A Székelyföld legtöbb helyén a nemesi közbirtokosságok az urbéresekkel vegyesen alkották a birtokközösségeket, ahol a földesur és urbéresekkel közös használatot vezettek gyakorlat. Az ilyen „urbéresekkel vegyes közbirtokosságok“ arányosítása rendjén a volt földesur saját művelése alatt álló „majorsági“ birtokát az urbéresei által használt belső és külső birtokokkal együtt vették alapul az ő részesedésének kiszámításánál és a földesurra bízták, hogy a közösségből így kiszakított részből adja ki urbéresi illetményét, vagy pedig kiegyezzen velük. Hogy aztán a földesur milyen igazságosan elegendte ki volt urbéreseit, gondolni lehet abból, hogy némely helyen még 1860 után is bért fizettek a volt jobbágyok földesuruknak a jobbágytelkek használatáért, melyeket a törvény az övéknek nevezett. De annak a résznek is, melyet kikaptak, csak korlátozott tulajdonosai voltak, mert az arányosítási eljárást módosító 1880. évi törvény is kimondja, hogy nem képezhetik egyéni felosztás tárgyát az arányosítással kapcsolatosan elkülönített urbéri erdőilletmények. Csak a legelőkből kérheti a volt urbéres, hogy az urbéri elkülönítés folyamata miatt illetménye külön s amennyire a körülmények engedik, többi birtokával egyesítve használtassék ki. Ellenben a szántásra nem alkalmas legelőkből csak a volt földesurak és azok a részes felek kérhetik illetményük kiszakítását, kiknek egyéni illetménye a 100 kat. holdat meghaladja. A felosztás alkalmával aztán eltérően állapították meg sok esetben úgy az arányjogosultságot, mint az osztókulcsot, az egyéni illetményeket pedig saját tulajdonná szakították ki, a törvény ellenére. Az urbéri elkülönítések folytán keletkezett közbirtokosságokban a volt urbéresek és jogutódai a jobbágytelki állományok terjedelme szerint részesedtek.

A közbirtokok felosztása gyakoribb volt a Székelyföldön, mint más vidékeken. Ez elé akart korlátot emelni az 1871.-i arányosítási törvény, amely azonban a legelőkre nézve minden közbirtokosnak feltétlenül, a havasokra nézve a birtok arányában való többség kérésére, tekintet nélkül az egyéni illetmények nagyságára, megadta az elkülönítési jogot. Ennek alapján a legelőket és havasokat tömegesen osztották fel. Az erdők fel-

osztása meg volt nehezítve, de a közbirtokosságok találtak kibuvót. Az erdőterületet, melynek felosztását kérték, „havas“-nak nevezték meg s ezen az alapon a törvényszékek felosztás alá vették az erdőket. Így osztották fel Kibéd, Szováta, Etéd, Kisgalambfalva udvarhelymegyei, Mánás háromszéki, stb. községek erdőközirtokosságát. Lehetetlen birtokviszonyok és telekkönyvi állapotok keletkeztek s a perek egész áradata zudult a birtokosságra. Kibéden pl. a különben is csekély terjedelmű illetményeket annyi darabban szakították ki, ahány helyen az erdők feküdtek. Egyes parcellák ötven öl hosszúságúak és félöl szélesek. 1880-ban aztán úgy segítettek egyszerűen ezeken a bajokon, hogy a más művelésre nem alkalmas közös legelőkből és havasokból is csak annak szakították ki részét, akinek illetménye a 100 holdat meghaladta. A nép a felosztásból származó tényleges hátrányokat sem látta be, csak azt tartotta szem előtt, hogy a gazdagok kiszakíthatják a maguk részét és így ragaszkodtak ahhoz, hogy ők is kiszakíthassák a magukét, akármilyen kevés is. A még tilalom alá nem esett más nemű művelésre is alkalmas legelőket osztják most fel sietve, minek következtében némely közbirtokosság egész legelőjét elveszíti és súlyos áldozatok árán kénytelen később ismét összevásárolni közös legelő céljára a szétosztott területeket. (Csikotapolca). Az 1908. évi törvény végül úgy segített a népen a felosztásnál történt jogtalanságok kárpótlásául, hogy mindenféle legelő felosztását megtiltotta, természetesen a 100 holdnál nagyobb illetmények kivételével.

Az arányosítás a nyolcvanas évek végéig a törvény szellemében történt, a földesuri illetmények elkülönítése után a birtokközösséget úgy az urbéresék, mint a 100 holdon aluli illetményesek fenntartották. A kilencvenes évek elején azonban rájöttek, hogy miképpen lehet a törvényt kijátszani. A részesek telekkönyvi kiigazítási kereslettel több helyen átváltoztatják a közbirtokossági vagyont némely személy egyéni illetményévé, anélkül, hogy az urbéri eljárás szabályait alkalmazták volna. (Pl. Ditróban, Csikszentmártonon.) Máshelyen „ujjaarányosítás“ útján alakították át a közös használatu tulajdonokat egyéni szabad tulajdonokká az élelmesebb illetményesek, kik a többi illetményesek arányrészait is összevásárolták tömegesen. Természetesen ezt csak azok a nagyobb birtokosok tehették meg, akiknek pénzüik volt hozzá. Emellett minden közösségben akadtak ügyncökök, akik fakereskedők, vállalkozók részére a 100 holdon aluli, közösségre kényszerített illetményesektől és az urbéresektől megvásárolták illetményeiket. Vagy pedig maguk a közbirtokosok állottak össze csoportokká és iratták át szinleges vásárlási szerződéssel egy „csoportfőre“ ingatlan jutalékaikat és így teremtettek maguknak 100 holdon felüli illetményeket, melyeknek elkülönítését kérték s később megosztottak rajta. A nép érezte, hogy ha a gazdagok kikapják illetményüket, az a méltányos, hogy mindenki kikaphassa.

Az arányjogok csoportosítása és összevásárlása révén elkövetett „visszaélések“ miatt a Kuria 1902-ben megváltoztatja addigi álláspontját és nem engedi meg többé az ujjaarányosítást, hanem úgy dönt, hogy urbéri úton többé már azok a birtokosok sem követelhetik illetményeiknek természetben való elkülönítését, „akik azt kellő időben és helyen a törvény értelmében sikerrel kérhették volna“. Annál kevésbé kérhetnek ujjaarányosítás útján elkülönítést azok, akik annakidején a törvény szerint elkülönítésre jogosítottak nem voltak és csak a végrehajtási eljárás befejezése után szereztek a 100 holdon felüli illetménymennyiséget. A törvénykezés feudális szelleme nem tűrhette az egyéni tulajdon képződését. De ezt a végzést hiába hirdették ki, nem szűnt meg a külön-

szakítás kérelmezése és elrendelése, így Gyergyóalfaluban a bíróság akadálytalanul rendelte el 1906-ban és végre is hajtották az újraarányosítást, miután az ellene beadott tiltakozásokat — állítólag tetemes összeg árán — a beadók visszavonták.

Nem kell azonban azt gondolni, hogy a törvény ellenére véghezvitt újraarányosítások a nép javát szolgálták. A falusi kisbirtokosság kívánta illetményének elkülönítését, mert a kétféle mértékkel mérő törvény beakadályozta ebbe a magatartásba, de nem vette észre, hogy ezzel magának is kárt tesz, mert az arányosítást kihasználó „arányjogvásárlók“, akik támogatják elkülönítési törekvéseiben, ugyanakkor kiforgatják vagyonából. Elül-hátul ellenséget talál, ez a székely nép hagyományos helyzete, akár szabadságáért, akár vagyonáért harcol. Ezért pártolták a helyi törvényhatóságok a törvényellenes újraarányosítást és elkülönítést. A század végén ugyanis nagy üzleteket kötnek és nagy vagyonokat szereznek a vállalkozók az arányjogokkal. A közbirtokossági tagoktól, kiknek egyéni illetményük száz holdon alul volt és akiket így csak a közös használat joga illetett meg, összevásárolják ezeket a közös használatra jogosító arányjogokat. Az adásvételi szerződést vásárgyárá teszik, legtöbbször azoknak az egyéni tulajdont képező ingatlanoknak megjelölése nélkül, melyek után az arányrész a jogosultat megilleti. Ahol azonban az eljárás annyira haladt, hogy a mérnök az aránytáblázatot kidolgozta, ott ennek alapján már meghatározott eszmei hányadokat foglalnak az örök vásári szerződésbe. A megbízott ügynökök, vagy közvetlen kisebb vásárló vállalkozók százával gyűjtik össze az ilyen örökvasári szerződéseket és nyereséggel tovább adják, rendszerint nagyobb fakereskedő cégnek, vagy részvénytársaságnak. Egyszerű engedményi nyilatkozatot vezetnek rá a vásári szerződésre, melynél fogva a vásárló minden jogát átengedi az újabb jogszerzőnek. Sokszor öt-hat kézen mennek keresztül a szerződések, amíg összegyűlnek tömegesen egy kézben. Az egyes arányjogokat 10-30 koronáért vásárolták össze a kisgazdáktól, Udvarhelymegyében egy forintért is, de sűrűn fordultak elő vásárok, ahol egy liter pálinka, harisnya, pár krajcár volt a vételár. A szerződések olyan értékpapírként szerepelnek, amelynek árfolyama van. Ez az árfolyam a felső bíróságok egy-egy határozata folytán emelkedik, vagy esik és a szerződések csoportosításával, a telekkönyvi hatóságok értesítése nélkül, tetszésszerűen illetményeket alakítanak 100 holdtól 5-6.000 holdig. Az ezer holdakat szinte ingyen vásárolták össze, a nép nagy tömege pedig föld nélkül maradt.

A közösségbe kényszerített kisbirtokosok nem voltak tulajdonosai arányrészeiknek a törvény szerint, hanem csak haszonélvezői (ezért harcoltak a közösség ellen), így az összevásárolt arányjogokkal is csak a használati jogot lehetett volna eladni, csak ez tehetett volna vásárgyárá és nem maga a föld. A törvény határozott megsértésével az alsó bíróságok „birtokváltozás“ cím alatt szabad egyéni tulajdonná alakították át az összevásárolt tulajdonhányadokat. A helyi bíróságoknak ez a törvénytelen eljárása veszedelmessé vált és mindenféle jogosulatlan törekvéseknek tág teret nyitott. A mérnök feladatává tették, hogy az egyéni tulajdonokat megállapítsa és „elhelyezze, ahogy tudja“, az arányosítási eljárás legéletbevágóbb kérdéseit a mérnök oldotta meg, — mint *Sebess Dénes* írja — mindig a közösségben maradtak rovására. Érdekes, hogy arányrészvásárlások, összesítések és kiszakítások a felsőbb bíróságok elé mégsem kerültek. Az érdekeltek vitás kérdéseit békésen intézték el, úgy hogy az elégedetlenkedőket lekenyerezték. Az arányosítási eljárás során a közérdek képviselője hiányzott az alsó hatóságoknál.

A „csoportképviselők“ a magánérdek befolyása alatt állottak. Így emelkedtek jogerőre olyan ítéletek, amelyek a község nyilvánvaló érdekeibe ütköztek, egyességek, amelyek alakilag és tartalmilag törvénytelenek voltak.

Nagy károsodást szenvedtek a kis parasztbirtokosok azáltal, hogy a részesedési jogosultság és az aránykulcs nem volt pontosan megállapítva. A közös használatra rendelt ingatlanokból olyanok is tetemes nagyságú részesedéshez jutottak, akiket nem illetett meg, vagy pedig beszámították az aránykulcsba a pusztá legelőt, havast, erdőségeket és ezek után nagy kiterjedésű erdőségeket adtak ki a kisbirtokosok megkárosításával. Némely község milliókra menő veszteséget szenvedett ennek az eljárásnak következtében. A régi joggyakorlat ellenére, mely a belső telkek alapján osztotta szét a földeket, most némely községben egy igen nagy erdőbirtokos megkapta a község erdőségeinek kilenczted részét s a szabad székely birtokosságnak egytized rész maradt. Megtörtént az is, hogy egy nagybirtokos arányosítási illetményeként egy személyben összpontosítottak nagyobb erdőbirtokokat és tulajdonképpeni közbirtokossági erdő nem maradt fenn.

A múlt század végén a fa ára emelkedni kezdett, ami még fokozta a birtokközösségekből való szabadulás vágyát és egyéni birtokok létesítésére való törekvést. Ugy a hazai, mint a külföldi tőke igyekezett üzletkörébe vonni a kitünő minőségű székelyföldi fenyőerdőségeket. A közbirtokosságok befolyásosabb vezető emberei utján hatolt be a nagytőke bomlasztó hatása a birtokközösségekbe, hogy nagy nyereséggel egyszerűen taroljon le óriási erdőségeket, amelyeknek hasznából több nemzedéknek kellett volna részesülnie. A század elején meggyorsul az erdők pusztítása. A vállalkozók nemcsak előlegeket adnak az arányrész összevásárlására, de előzetes szerződésekkel az erdők és havasok fáját is biztosítják maguknak, viselik az arányosítás mérnöki költségeit. Az erdők és havasok rendszertelen letarolásával talán még nagyobb veszteség érte a székely népet, mint az arányosítási visszaélésekkel. A kisbirtokosok legnagyobb része meggondolatlanul dobta oda vagyonát, csekély árért. A vállalkozók pedig azáltal, hogy a közösségre kötelezett, megkötött jutalékokat ezzel a megkötött jellegükkel terhelten olcsó áron vették meg, hihetetlen nyereségekhez jutottak. A székelyek annak örvendettek, hogy munkabérük van az erdők kitermelése révén.

A közigazgatási és erdészeti hatóságok tétlenül nézik a fődbirtokspekulációk sorozatát, amely rövid idő alatt átalakította a Székelyföld társadalmi és gazdasági helyzetét. A megyék főispánjai felhívják jelentéseikbe a figyelmet az arányosítás káros folyamatára, de eredménytelenül. Csik vármegye főispánja azt írja 1901-ben, hogy mióta az erdőket állami kezelésbe vették (1898), az a hír terjedt el, hogy az erdők tényleg az állam tulajdonába mentek át, a tagosítás és arányosítás behozásával pedig a szegényebb osztályt az erdők használatából kizárják. Jellemző a népnek ez a hiedelme arra, hogy az arányosítás miképpen folyt le. Ennek hatása alatt jogosulatlanul megtámadták az erdőket. A gyors egymásutánban rögtönzött fűrészgyárak és fakiviteli vállalatok a fa árát hirtelen felemelték, minek következtében a közbirtokossági jogosultak soron kívül vágták az összes erdőket. „Ma már nagyobb kiterjedésű zárt erdőséget hiába keresünk. Az erdőkihágások fokozott megbüntelése viszont ismét egyik oka lett az elszegényedésnek. Az a helyzet Csikban, hogy a héthónapos télre nincs elég tűzifa, nincs épületfa, de nincs erdőség sem. Egy kat. hold lucfenyő erdőt, melynek értéke 300-700 koronáig becsülhető, pálinkáért, gyapjuért 1-2 koronáért adnak el. Általában any-

nyi forint az ár, ahány holdas a föld. Az arányrészeket a lakosság nagy tömege adta el, ezek rövidesen vagyontalan földönfutóvá lesznek." Udvarhely és Háromszék megye főispánjai azt írják, hogy az erdők és legelők közössége megszűnik, az erdők és legelők egyesek tulajdonába jutnak és a lakosság zöme elszegényedik. Mindez az ország tudtával, az ország színe előtt.

A kisebb illetmények arányjogvásárlás útján történt egyesítése és a községből való kiszakítása révén a nép nagy többségét jelentő kisgazdák szenvedtek hátrányt. Minél kisebbé vált a községekben maradt terület, annál kevésbé lehetett azt közös gazdálkodásra előnyösen használni. Volt olyan 4227 lakosból álló község, ahol a 12.972 holdat kitevő közbirtokból 5-10 egyén 9.000 holdat egyéni tulajdonná változtatott át és csak 3972 hold maradt az állandó közösségre kötelezett birtokosok használatában. Volt község, ahol a 13.592 hold közös ingatlanból néhány ember részére 10.000 holdat különítettek el, mint egyéni birtokot, a fennmaradó 3592 holdon pedig 6146 lakos „élvezte“ a közös használatot. Más községben 3793 hold közbirtokból 2600 holdat alakítottak át magántulajdonná és 5105 lakos osztozkodott a fennmaradt rész hasznélvezetén. Érthető ezek után, hogy „a hatalmasok javára megindított arányosítási eljárások némely helyen forradalmi jellegű kitöréseket okoztak, máshol pedig katonaság és csendőrszurony támogatta a hatóságokat az ingatlanok birtokbaadásánál“.

A nép most meg akarja akadályozni az arányosítás folytatását. Több, mint 150 községből küldenek feliratot, kérvényt, panaszt a közigazgatási és erdészeti hatóságokhoz, minden kérvényen százakra menő aláírással. A társadalmi romlottság itt is megmutatkozott. A kérvényeken a közbirtokossági vezetők nevei állanak első helyen, akik formáságból tiltakoznak a vagyonszétválások felbontása és elfecsérelése ellen, de ugyanakkor az ügyiratok közt fekvő szerződésekben, mint arányvásárlók és elkülönítésre igényt tartók szerepelnek. A közbirtokosság tömege, a kisemberek, meg sem tudják ítélni annak a folyamatnak lényegét, amely őket kiszajátította elidegeníthetetlennek tartott vagyonaikból.

Az arányosítás és a tulajdonközösségek megbontása, amit kezdetben a kisbirtokosok is kívántak, csak hátrányos változást hozott létre a földbirtok megosztásában. A parasztbirtokosok állandó jellegű közösségeit átváltoztatta egy-két ember magántulajdonát tevő nagybirtokká. Latifundiumokat teremtett ott, — mint Sebess Dénes írja — ahol azok nem voltak. Parasztxisztenciák nyomán épített fel nagy vagyonokat. Ezeknek a változásoknak hatása az első években még nem mutatkozott a maga teljességében, mert a fakitermelés során kapott munkabérek ideig-óráig pótolták a szegényebb lakosság számára az erdők elvesztett használatát, de az elvesztett tulajdont nem pótolhatták és a kopárrá vált erdők alól a székelység nemsokára a kivándorlásban keres menedéket. Az erdők és legelők közössége ha teher is volt, de állandó hasznélvezetet biztosított a részeseleknek, ami nagyjelentőségű volt a községek társadalmi és kulturális életében. A kiarányosítások előtt a közös használat joga oda kötötte a legkisebb birtokú községi lakost is a község társadalmához. A kivándorolt, munkakereső, egyéni birtokában eladósodott kisbirtokos a közös hasznélvétel jogánál fogva elszakíthatatlan kapoccsal volt odakötve a földhöz és a „székely nemzethez“. A havarok és legelők az egész székelység közös birtokát tették, a községek csak kezelői, gondozói voltak a határukba eső részeknek. Minden egyes birtokos szabadon használhatta a közös erdőt és legelőt, tekintet nélkül arra, hogy mennyi szántója vagy kaszálója van. Mindenki hordott az erdőből annyi

fát, amennyit tetszett, legeltetett annyi marhát, amennyit tudott. Természetes, hogy a gazdag jobban kihasználhatta a közös birtokot, de a legszegényebb is hozhatott tűzifát, épületfát, készíthetett lécet, deszkát, faedényt. Ennek most vége lett, a fűdhöz kötő kapocs elszakadt.

Az arányosítási törvény gondoskodott arról, hogy a zsellér is bizonyos erdőterületet kapjon, ugyanígy az egykori székely és román jobbágy is, de megfeledezett arról a szabad székelyről, akinek semmi, vagy csak igen kevés vagyona volt.

A székely kisgazdatársadalom rohamos pusztulásának az arányosítás csak egyik okát tette, mellette ott volt ugyanakkor a tagosítás és a lelkiismeretlen bankpolitika. A tagosításra, a birtokok egyesítésére a legnagyobb szükség lett volna a Székelyföldön, ahol hihetetlenül apró parcellákra forgácsolódtott szét a föld, de ahogy a tagosítást végrehajtották, nagyobb kárral és veszedelemmel járt, mint maga a birtokelaprózódás. Már 1736-ban arról panaszkodnak, hogy a székelyek kevés és sovány földje az örökösödések következtében úgy el van aprózódva, hogy egy telken 2-3 testvér és osztályos atyafi lakik külön-külön házikókban, éppen így szétforgácsolódtak a szántóföldek is apró részekre, úgyhogy a sűrű népesség nem előnyére, de hátrányára van a gazdálkodásnak. Az adófizetés szaporodását növeli, hogy a székely fiúk mihelyt megházasodnak, külön válnak szüleiktől, úgyhogy ahol ma egy adófizető van, pár év múlva két vagy három fiu házassága következtében 3-4 adófizető lesz — az „élő kincstár“ gyarapodására. A románoknál ellenben két vagy több házas fivér lakik egy házban, egy szolgálatot teljesít földesurának s egy adófizető számban megy. A székelyek közt kevés jobbágnak van örökölt telke és földje, a földesur magából hasít ki a jobbágnak egy-egy darabot s lakást is zálogba, vagy másként szerez neki. A szabad székelyek jelentékeny része, mivel tetszés szerint költözködzhetik, elvándorol az ország minden részébe, városába, sőt Magyarország szomszédos területeire is, Nagyvárad és Debrecen vidékéig. A szászok ellenben „folyvást gazdagodnak, életmódjuk fényűző, fiaikat külföldön neveltetik, ezelőtt ritkaság számban ment közöttük a nemes ember, most napról-napra több van.“ 1848-tól a század végéig a Székelyföld gazdasági állapota birtokelaprózódás tekintetében is megdöbbentő változásokon ment keresztül. A földbirtok szabad forgalma, az osztrák polgári törvénykönyv rendszerén alapuló korlátlan megoszthatósága következtében az egész Székelyföldön sűrűn állottak elő 100 négyszögöln aluli ingatlan részek, sőt 15-20 négyszögöles parcellák is. Ha egy gazda meghalt, örökösei annyi részre osztották egyes földjeit, ahányan voltak. 1902-ben a Székelyföldön 70 százaléknál több a két holdon aluli birtokok száma.

A veszedelmet sokan látták és sokan felhívták rá a figyelmet, szóban és írásban, szinte érthetetlen, hogy mégis így történt minden. 1902-ben Tusnádon a „székely kongresszus“ három napon keresztül tárgyalta a székely nép kérdéseit, de gyakorlati eredménye mondhatni, semmi sem lett. Nem is lehetett. Az országszerte feltűnést keltett székelyföldi elszegényedés és kivándorlás „tanulmányozására“ olyan emberek gyűltek össze, akik a néppel kevés közösséget éreztek. Akik valóban a nép hangját szólaltatták meg a lényeges kérdésekben, azokat elhallgattatták. Amint valaki elmésen megjegyezte, a hivatalos minőségben jelenlévők „negyedrésze arisztokrata, fele idegen, másik negyedrésze pesti ur és még egy negyedrésze zsidó“. A kongresszus helyéül Tusnádot választották, ahol üdülésnek is lehet venni a három napot. A székely falvakban az arányosítás és tagosítás körüli harcok dultak. Papolcoközség közbirtokossága levelet intézett a kongresszushoz, mely tömören tárja fel az egész

székely kisbirtokosság helyzetét. „A folyamatban lévő arányosítás és tagosítás folytán — írják — Papolc község kisbirtokossága a pusztulás szélén áll. szeretett hazánkra nézve, mint adózó polgárok megszűntünk számot tenni s minden habozás nélkül kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az ezutáni meg nem élhetés miatt ki kell vándorolnunk. Okozza pedig ezt az, hogy erdeink használatából, melyhez ősi jogok csatoltak, kizárattunk, legelőink baromtenyésztésre nincsenek, ami van silány, köves talaju, szarvasmarhatenyésztésünk tehát teljesen veszendőben van az égbekiáltóan igazságtalan erdőarányosítás és előre látható mezőtagosítás folytán. Mert a tagosítás révén a csekély számú tagosítást kívánó nagyobb birtokosok által szántóföldeinknek a sikon fekvő termékenyebb részei vétetnek el s mi vagy a kopár, sziklás, agyagos, vagy a mocsaras helyekre szorítottunk ki, hol semmi se terem. Ilyen viszonyok között itt maradni vérrrel szerzett drága hazánkban képtelenek leszünk.“

A papolciak mentő gondolata is a kivándorlás, mint őseiknek pár száz évvel ezelőtt, pedig most már a huszadik században vagyunk. A régi hagyomány nem vesztett erejéből, mert a régi életkörülmények nem változtak. A kongresszus végighallgatta a levelet, aztán megállapította, hogy formahiba van benne és az irattárba tette. Az egyik felszólaló kifejti, hogy az arányosítási törvény a székely közbirtokokra nem is vonatkozhatik, mert a közös birtok nem a magánbirtok járandósága, hanem a személy illetéke. Hogy miképpen lett a közös birtokokból közbirtokossági birtok, annak történetét a virilis intézményben lehet megtalálni. „Mig ez nem volt s az 1871.-i arányosítási törvény meg nem hozott, közbirtokossági vagyonnak hírért sem hallottuk.“ Ha a székely közös birtok a magánbirtok járandósága lett volna, akkor mindazok, akik magánbirtokukat eladták, a közös birtokot többé soha sem használhatták volna. De ahol az arányosítás nincs még végrehajtva, a közbirtokot minden székely úgy használja ma is egyes vidékeken, mint akkor használta, amikor minden birtoka megvolt. „Égbekiáltó igazságtalanság, hogy a minden széke't egyforma nemesi jogon illető közbirtokot felosztják oly emberek között, akiknek erre joguk nincs, mert 1848 előtt itt birtokuk nem volt. Az igazságügyi miniszter úgy nyilatkozott, hogy azért nem tehet pillanatnyilag semmit, mert kötve van a keze annyiban, amennyiben ezen 31 év óta (1871) fennálló törvény segélyével jogügyletek kötettek, amelyeket ő hirtelenséggel nem érinthet. Volt-e bizonyos embereknek joguk a közbirtokokhoz, akiknek ma nagy birtokuk van? Soha! A székely nép most arra ébred, hogy kimagyarázták szépen a birtokából s azt elveszik olyanok, akiknek semmi érdemük e föld megtartásában. A gyergyóvidéki birtokosok nem is álmodtak arról, hogy 20-30 forinton eladott szántóföldjeik révén megfosztattak a közös birtokukhoz való joguktól is.“

Ez a hang kirívó volt a kongresszus nyugodt hangulatából, ellene is állottak egyöntetűen a többi résztvevők. A kongresszus kijelentette, hogy a felszólaló „félreértette az egész kérdést“ és ismert rögeszméjét adta elő. Amikor pedig egy másik résztvevő azt tette szóvá, hogy Csik felső részében társulatok vannak, amelyek a népet félrevezetik, hogy arányjogokat vásárolhassanak és ezeknek még a közigazgatás is kezére játszott, az elnök kijelenti, hogy hatóságok és testületek megsértése esetén megvonja a szót. A föld nélkül maradtok kérdését egy arisztokrata azzal intézi el, hogy „amiért birtokot nem szerezhett, azért a székely nem tért a szocializmusra soha.“ Nem tért, mert ősi gazdasági rendszere a jogcsorbitások előtt jobb volt az új szocializmusnál, ahhoz akart ragaszkodni. Másik felszólaló emlékeztet, hogy régen mindenkinek, szegény-

nek, gazdagnak egyformán kiszakították a részét a felosztás alá kerülő közvagyonokból. Most sokan azzal érvelnek, hogy csak a 100 holdon felüliek üzhetnek okszerű erdőgazdálkodást. Gyergyóalfaluban a nagybirtokosok 1900-ban négyezer holdnál többet kaptak ki és ma, két év múlva már csak egyetlen birtokosnak áll 300 holdnyi erdeje. Mégsem szólna az ellen, hogy a kisbirtokosok közösségben maradjanak, ha olyan rengeteg költség nem terhelné a közösséget, — éppen annyi, mint a nagybirtokosok több ezer holdjának kiszakítása előtt, amit viszont akkor a nagybirtokosokkal közösen hordoztak.† Gyergyóalfaluban a múltévi vágterületből csak öt holdra esett egy fa, a kisebb illetménnyel bírók nem kaptak semmit. Lehetetlen ezekkel megértetni, miért ne adják el illetményüket, amikor abból hasznot nem látnak. Ha valaki kikapja illetményét, méltányos, hogy mindenki kikaphassa. Egyedül ezzel lehetne a jogok eladását is megakadályozni, mert a birtokos, ha a fát eladja is, a földtől nem könnyen válik meg. Mondani sem kell, elvetette ezt az indítványt a kongresszus. És az összegyűlt előkelelőségek tárgyaltak tovább arról, hogy miképpen lehetne a székely kivándorlást megakadályozni s ugyanakkor kitelepíteni a Székelyföldről az elszegényedett családok százait, valamint miképpen lehetne az itthonmaradottakat leszoktatni arról a rossz szokásokról, hogy bánatukban pálinkát isznak, nem járnak templomba és a birtokuk utolsó maradványára is adósságot vesznek fel a bankból.

A bajok lényegét senki sem érinti. Aki tisztán lát, figyelmeztetése üres szó marad, a kiarányosítás és kitagosítás pedig folyik tovább és pusztítja a népet. A papság testületileg is szót emel többször a székelység „eme pusztító két járványa“ ellen. *Simon Péter* 1903-ban azt írja a *József főherceg előszavával diszitett könyvében*: „Egyes községeknek a népe kétségbeesésében úgy gondolkozik, hogy hagyja meg neki az állam az ő beltelkeit, külső birtokait pedig: erdőit, havasi kaszálóit, vegye át magának és arányosítsa úgy, ahogy neki tetszik. Csak kimélje meg a költségtől! Aztán mennyit csalják, — ha szabad így mondanom — ezt a szegény népet! Sok községben egyszer már megcsinálta a mérnök az arányosítást. Tömérdek költségbe került. Erre a felsőbb hatóság azt mondja: ez a munka nem jó. Másodszori arányosításhoz fog a mérnök, még mielőtt megalkuszik a községgel. A törvényszék is, a tábla is megítéli neki a község bőrére holdanként a 2 koronát. A mérnök most már mindjárt előleget is kér, 5-80000 koronát. Ezt elő kell teremteni a föld fenekéből is, pedig máig, holott már júliusban vagyunk, a lakosság negyötöd része ez évi adójából még nem fizetett egy fillért sem. Így nem egy közsének kell a tagosítást és arányosítást többször is megfizetnie. Senki, de senki a népet nem pártolja! Egy-egy erős elnyomja a gyöngék ezreit: a tagosító mérnököket lekenyerezik a gazdagok, ezek ahol akarják, ott kapják ki tagjukat. A székely köznép arra a meggyőződésre kezd ébredni, hogy az egész tagosítást és arányosítást az ő vesztére azért találták ki, hogy az ő kárán mégegyszer talpra állítsák az eladósodott „urakat“ és nagyobb birtokosokat. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a viszony az „urak“ és a székely köznép között nagyon hideg lett.“